

УДК 343.982.4

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.02.120>

ОГЛЯД ДОКУМЕНТІВ ЯК СЛІДЧА (РОЗШУКОВА) ДІЯ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ПІДРОБЛЕННЯ ПОСВІДЧЕННЯ ВОДІЯ, ЙОГО ЗБУТУ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Українець Т.В.,

аспірант кафедри криміналістичного забезпечення

та судової експертології

навчально-наукового інституту № 2

Національної академії внутрішніх справ

ORCID: 0009-0002-1408-0497

Українець Т.В. Огляд документів як слідча (розшукова) дія під час розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту та використання.

У статті досліджено особливості проведення огляду документів як першочергової слідчої (розшукової) дії під час розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту і використання. Встановлено типові ситуації правоохоронної діяльності, пов'язані з виявленням посвідчення водія з ознаками підроблення. З'ясовано та розкрито правові підстави огляду та вилучення посвідчення водія, у якому поліцейським патрульної поліції, дізнавачем або слідчим виявлено ознаки підроблення. Визначено головні завдання огляду посвідчення водія з ознаками підроблення із наведенням організаційно-процесуальних заходів для вирішення кожного із завдань. Окреслено окремі рекомендації складання процесуальних документів огляду, письмових довідок спеціаліста та його висновку. Запропоновано конкретні правила поводження з посвідченням водія з ознаками підроблення при його огляді, попередньому дослідженні, вилученні та пакуванні. Доведено, що проведення огляду документів під час розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту та використання сприяє отриманню доказової інформації на початку розслідування кримінального проступку за статтею 358 Кримінального кодексу України. Огляд посвідчення водія може проводитися як складова частина огляду місця події у випадку виявлення ознак підробки водійського документу, при чому до внесення відомостей про цей кримінальний проступок до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Спеціаліст здійснює попереднє дослідження посвідчення водія з ознаками підробки, використовує техніко-криміналістичні засоби, допомагає дізнавачу описувати виявлені ознаки підробки у протоколі огляду, складає письмову довідку та готує висновок спеціаліста. Залучення до проведення огляду документів осіб, які мають спеціальні

знання, забезпечує правильне документування криміналістично значущих ознак кримінального проступку у процесуальних документах, що при подальшому призначенні судових експертів уможливує швидке, об'єктивне дослідження відповідних об'єктів. За результатами огляду посвідчення водія з ознаками підроблення та його вилучення проводиться техніко-криміналістична експертиза документів.

Ключові слова: посвідчення водія, підроблення документа, огляд, огляд документа, спеціаліст-криміналіст, техніко-криміналістичні засоби

Ukrainets T.V. Review of documents as an investigator (search) action during the investigation of forgery of a driver's license, its sale and use.

The article examines the peculiarities of conducting a document review as a primary investigative (search) action during the investigation of forgery of a driver's license, its sale and use. Typical situations of law enforcement activities related to the detection of a driver's license with signs of forgery have been established. The legal grounds for examining and confiscating a driver's license, in which signs of forgery were found by a patrol police officer, inquirer or investigator, have been clarified and disclosed. The main tasks of inspecting a driver's license with signs of forgery are defined, with organizational and procedural measures for solving each of the tasks. Separate recommendations for drawing up procedural review documents, specialist written reports and his conclusion are outlined. Specific rules for handling a driver's license with signs of forgery during its inspection, preliminary examination, removal and packaging are proposed. It has been proven that the examination of documents during the investigation of forgery of a driver's license, its sale and use contributes to obtaining evidentiary information at the beginning of the investigation of a criminal offense under Article 358 of the Criminal

Code of Ukraine. An examination of the driver's license can be carried out as an integral part of the examination of the scene of the incident in case of detection of signs of forgery of the driver's document, and before the entry of information about this criminal offense into the Unified Register of Pretrial Investigations. The specialist carries out a preliminary study of the driver's license with signs of forgery, uses forensic technical means, helps the inquirer to describe the detected signs of forgery in the inspection report, prepares a written report and prepares a specialist's opinion. The involvement of persons with special knowledge in the review of documents ensures the correct documentation of forensically significant signs of a criminal offense in procedural documents, which enables a quick, objective investigation of the relevant objects in the subsequent appointment of forensic examinations. According to the results of the inspection of the driver's license with signs of forgery and its removal, a technical and forensic examination of the documents is carried out.

Key words: driver's license, document forgery, review, document review, forensic specialist, forensic technical means.

Постановка проблеми. Нині в умовах війни на території України переміщується низка різних вантажів, відбувається міграція населення, у більшості випадків – на автомобільному транспорті. При цьому трапляються випадки перевезення контрабанди, нелегальної міграції, замаскованого переправлення автомобільним транспортом військовозобов'язаних громадян України за кордон. У своїй злочинній діяльності зловмисники часто використовують підроблені посвідчення водія.

Відповідальність за підроблення посвідчення водія, його збут або використання передбачена статтею 358 Кримінального кодексу (КК) України. Відповідно, протиправні дії, які кваліфікуються за ч. 1, 2 і 4 ст. 358 КК України, є кримінальними проступками.

Як засвідчує аналіз статистичних даних Офісу Генерального прокурора, у 2022 році обліковано 12252 кримінальних проступки за ч. 1, 2, 4 ст. 358 КК України, у 7457 (60,9 %) з них – особам вручено повідомлення про підозру, а 7058 (57,6 %) проваджень направлені до суду з обвинувальним актом; у 2023 році обліковано 15554 відповідних кримінальних проступків, у 10 547 (67,8 %) з них – особам вручено повідомлення про підозру, а 10 118 (65,0 %) проваджень направлені до суду з обвинувальним актом [1]. Очевидним є збільшення динаміки підроблення, збуту і використання фальшивих документів, у тому числі й посвідчень водія.

Порядок видачі посвідчень водія та допуску громадян до керування транспортними засоба-

ми затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 08.05.1993 № 340 [2]. Відповідно до чинного законодавства в нашій державі є дійсними посвідчення водія, які були видані ще до 1993 р. У статті розглядатимуться питання кримінального проступку, передбаченого ст. 358 КК України, відносно пластикових посвідчень водія, що почали виготовляти та видавати після 2014 р [3], у зв'язку з найбільшою їх розповсюдженістю в Україні.

Отже, правоохоронці, які несуть службу на блокпостах, у тому числі в складі слідчо-оперативних груп (СОГ), здійснюють патрулювання автомобільних шляхів, перевіряють вантажі та осіб, які переміщуються територією України, мають своєчасно виявляти документи з ознаками підроблення, якісно проводити першочергові слідчі (розшукові) дії за виявленим фактом підроблення водійських документів.

Мета дослідження. Метою статті є дослідження особливостей проведення огляду документів як першочергової слідчої (розшукової) дії під час розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту і використання, а саме: встановлення типових ситуацій правоохоронної діяльності, пов'язаних з виявленням посвідчення водія з ознаками підроблення; з'ясування правових підстав огляду та вилучення посвідчення водія, у якому виявлено ознаки підроблення; визначення головних завдань огляду посвідчення водія з ознаками підроблення; окреслення рекомендацій складання процесуальних документів огляду, а також окремих правил поводження з посвідченням водія з ознаками підроблення при його огляді, попередньому дослідженні, вилученні та пакуванні.

Стан опрацювання проблематики. Питання розслідування підроблення документів, їх збуту чи використання, технічного дослідження документів досліджували українські криміналісти та судові експерти Л.Ю. Ароцкер, В.П. Бахін, О.В. Воробей, С.Й. Гонгало, В.Г. Гончаренко, І.В. Гора, А.В. Іщенко, Н.І. Клименко, В.В. Коваленко, К.М. Ковальов, В.О. Коновалова, Н.В. Копча, В.К. Лисиченко, В.Г. Пелюшок, С. . Перлін, І.І. Попович, М.В. Салтєвський, М.Я. Сегай, С.Ю. Стратонов, Е.Б. Сімакова-Єфремян, П.В. Цимбал, С.П. Чичиркіна, В.Ю. Шепітько, М.Г. Щербаковський та ін. Водночас, такому предмету кримінального правопорушення, передбаченого ст. 358 КК України, як посвідчення водія лише фрагментарно приділено увагу у монографічних дослідженнях М.Ю. Будзієвського («Техніко-криміналістичне дослідження документів на транспортні засоби», 2009 р.) і В.С. Сезонова («Комплексне експертно-криміналістичне дослідження транспортних засобів», 2018 р.), в аспекті їх техніко-криміналістичного експертного досліджен-

ня. З часу запровадження досудового розслідування у формі дізнання, зокрема щодо провадження у кримінальних проступках за ч. 1, 2, 4 ст. 358 КК України, питання протидії підробленню посвідчення водія, його зубу та використанню, у тому числі проведення окремих слідчих (розшукових) дій відносно цього правопорушення, дослідниками не досліджувалися.

Виклад основного матеріалу. У правоохоронній практиці виявлення фактів підроблення посвідчення водія, збуту цих підроблених документів або їх використання може відбуватися у певних типових ситуаціях. Слід розглянути типові ситуації появи в правоохоронних органах інформації про підроблення, збут або використання цього документа.

Перша типова ситуація. У повсякденній службовій діяльності поліцейських патрульної поліції Національної поліції України (НПУ), при перевірці ними документів у водіїв транспортних засобів – виявляються посвідчення водія з ознаками підроблення. Про відповідний факт можуть свідчити візуально виявлені поліцейським ознаки підроблення посвідчення водія. У таких випадках поліцейськими здійснюється перевірка баз даних щодо реквізитів документа та належності посвідчень водія конкретній людині, а також інші перевірочні дії. У випадку попереднього встановлення недійсності (або ознак підроблення) документа поліцейський патрульної поліції викликає СОГ.

Друга типова ситуація. При вилученні посвідчення водія в особи у зв'язку з адміністративним або кримінальним провадженням, водійський документ передається на зберігання до підрозділу Головного сервісного центру МВС України. Наприклад, до регіонального сервісного центру МВС у Кривому Розі надійшло на зберігання посвідчення водія, яке було вилучено поліцейськими у порушника за санкцією ст. 130 Кодексу України про адміністративне правопорушення. Під час перевірок за наявними базами даних було встановлено, що це посвідчення водія сервісними центрами МВС не видавалось. А сервісні центри МВС є єдиним уповноваженим органом видачі посвідчень водія. Відтак, до установи було викликано поліцію та усі матеріали передані їм для подальшого розслідування обставин походження фальшивки [4].

У третій типовій ситуації під час розслідування кримінальних правопорушень, коли при затриманні, проведенні обшуків та інших процесуальних дій у злочинців вилучаються підроблені документи, у тому числі водійські посвідчення, устаткування для їх виготовлення.

У будь-якому випадку у зазначених вище ситуаціях першочерговою процесуальною дією, що проводиться за фактом виявлення ознак підроблення посвідчення водія, його збуту та

використання, є слідчий огляд, передбачений ст. 237 Кримінального процесуального кодексу (КПК) України. У ч. 1 ст. 237 КПК України до видів цієї слідчої дії віднесено огляд документів [5].

Відповідно до ч. 3 ст. 214 КПК України, у невідкладних випадках до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР) може бути проведено огляд місця події (відомості вносять невідкладно після завершення огляду). Для з'ясування обставин вчинення кримінального проступку до внесення відомостей до ЄРДР може бути серед іншого отримано висновок спеціаліста; вилучено знаряддя і засоби вчинення кримінального проступку, речі і документи, що є безпосереднім предметом кримінального проступку, або які виявлені під час затримання особи, особистого огляду чи огляду речей [5]. Ці положення кримінального процесуального законодавства надають правові підстави уповноваженим особам оглядати, вилучати посвідчення водія з ознаками підробки; готувати та надавати висновок спеціаліста щодо ознак підроблення водійського документа.

Під час огляду місця події у зв'язку з виявленням ознак підроблення водійського посвідчення проводиться огляд цього документа. До такого огляду залучаються двоє незаінтересованих осіб як поняті.

Огляд документів – це слідча (розшукова) дія, яка проводиться слідчим (дознавачем) на підставі і з дотриманням норм КПК України, що полягає у вивченні документів за допомогою необхідних прийомів і засобів з метою виявлення і фіксації їх загальних даних, а також ознак і особливостей, що можуть свідчити про факти злочинної діяльності й обставини, що мають значення для кримінального провадження. Огляд водійських посвідчень має своєю метою безпосереднє вивчення (сприйняття) документів, фіксацію відповідних ознак і вилучення їх у якості речових доказів у кримінальному провадженні про підроблення, збут або використання цих підроблених документів.

Головними завданнями огляду документів [6, с. 92–94], у тому числі посвідчення водія з ознаками підробки, є:

1. Вивчення змісту документа. Насамперед з'ясовується, змістовні дані у водійському посвідченні, ким воно видане, які реквізити наявні у документі, його зовнішній вид. Після вирішення цих завдань здійснюється подальший огляд і дослідження документа.

2. Встановлення ознак і особливостей документа, що можуть свідчити про факти злочинної діяльності: виявлення ознак підробки; з'ясування належності посвідчення водія із зазначеними реквізитами іншій особі; встановлення, що таке посвідчення ніколи не видавалось уповно-

важеними підрозділами МВС, тобто документ містить повні неправдиві відомості, тощо. Для вирішення цього завдання вивчаються зміст і форма документа; матеріали документа, тексти й ін. Доречно провести коротке розвідувальне опитування водія щодо даних, зазначених у посвідченні про право керування транспортними засобами.

3. Письмове описання ознак водійського документа, що може набути статус речового доказу. Посвідчення водія слід описувати в протоколі так, щоб виключалися сумніви в тому, що виявлений та залучений до протоколу саме цей документ і саме у певному стані із зафіксованими зовнішніми властивостями і ознаками. У протоколі повинні бути описані ознаки, що належно індивідуалізують документ. Забезпечується деталізація ознак підроблення посвідчення водія.

4. Виявлення ознак, що сприяють розшуку виконавця підробленого документа або засобів виготовлення цього посвідчення, для подальшого встановлення та ідентифікації підроблювача.

Отже, суб'єктами огляду посвідчення водія є поліцейські патрульної поліції, дізнавачі та слідчі НПУ, члени СОГ. Зокрема, спеціаліст-криміналіст із складу СОГ може допомогти дізнавачу у застосуванні засобів криміналістичної техніки, звернути його увагу на ознаки, що свідчать про можливе підроблення посвідчення водія, а в низці випадків уже у процесі огляду виявити в документі факти, які можуть стати доказами у подальшому розслідуванні.

Тому огляд водійського посвідчення з виявленими ознаками підроблення може здійснюватися спеціалістом-криміналістом НПУ. На місці події спеціаліст-криміналіст здійснює попереднє дослідження документа, його експрес-аналіз. Відповідно до наказу МВС України № 575 від 07.07.2017, який затвердив Інструкцію з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами НПУ в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні, спеціаліст-криміналіст: проводить експрес-аналіз за зовнішніми характеристиками вилучених об'єктів (без надання письмового висновку), звертає увагу слідчого на фактичні дані, що мають значення для розслідування; відповідає за якісну фіксацію всієї слідчої інформації, повноту відображення про це даних у протоколі огляду та ін. [7].

Експрес-аналіз або попереднє дослідження може бути визначене як дослідження, що носить експресний характер, не призводить до будь-якого пошкодження сліду (об'єкта-слідоносія), орієнтоване на отримання інформації про механізм та умови скоєння злочину, особливості та навиків злочинця, знаряддя злочину, об'єкти слідоутворення, особу злочинця тощо [8, с. 468-469]. Про результати попереднього

дослідження посвідчення водія спеціаліст усно повідомляє учасників огляду. Як зазначають С.В. Томин і О.А. Лишак, оскільки ці результати мають значення для подальшого розслідування кримінального проступку, їх необхідно оформлювати у вигляді довідки. Саме письмова довідка спеціаліста є документом, який дозволяє дізнавачу висунути версії щодо окремих елементів криміналістичної характеристики кримінального проступку, а також здійснити подальший пошук відповідних слідів та об'єктів. У довідці відображаються результати попереднього дослідження (експрес-аналізу) слідів (об'єктів) на місці події [8, с. 469].

Ми підтримуємо таку думку науковців, і вважаємо що положення наказу МВС України № 575 від 07.07.2017 про те, що спеціаліст-криміналіст при проведенні експрес-аналізу не надає письмовий висновок, є дещо застарілим, таким, що не відповідає змінам у кримінальному процесуальному законодавстві, внесеним відповідним Законом України (щодо спрощеного досудового розслідування – запровадження дізнання) [9].

Під час огляду документів виявлення і вивчення їх особливостей та ознак проводиться шляхом спостереження, тобто зорового сприйняття. У звичайних умовах при спостереженні «неозброєним оком» неможливо розрізнити дрібні і найдрібніші деталі (наприклад, штрихи), знайти незначні розходження у кольоровій гамі та ін. А у низці випадків подібні ознаки свідчать про підроблення або інші важливі особливості посвідчення водія. Для їхнього виявлення необхідно використовувати належні науково-технічні засоби і прийоми, розроблені криміналістикою [10; 11].

Наприклад, під час проведення огляду посвідчення водія з ознаками підроблення можуть використовуватися такі техніко-криміналістичні засоби: освітлювальні прилади (ліхтарик, лампа та ін.); спеціальні засоби криміналістичної техніки, що містяться в слідчому чемодані (світлофільтри, лупа, ультрафіолетовий освітлювач, інфрачервоний перетворювач тощо); засоби вимірювання і порівняння (штангенциркуль, лінійка, мікромметр, вимірювальна лупа та ін.); пакувальні матеріали (експертні пакети, паперові конверти).

Пропонуємо окремі правила поведінки при огляді, дослідженні, вилученні та пакуванні посвідчення водія з ознаками підроблення. Документи необхідно оберегти від впливу прямих сонячних променів, вологи, високої температури. На них не можна робити будь-які позначки, обведення, підкреслення. Над документами не слід проводити експерименти (роз'єднувати складові частини, склеювати їх, піддавати впливу хімічних реактивів тощо) [12, с. 98]. Документи, зокрема посвідчення водія, що підляга-

ють експертному дослідженню, упаковуються в окремі паперові конверти (або експертні пакети), які опечатуються. При складанні процесуальних документів щодо факту виявлення ознак підроблення посвідчення водія та його вилучення необхідно зазначати найменування документа, його номер, орган і дату видачі. Для індивідуалізації об'єкта дослідження потрібно описати зміст виявленої ознаки підроблення: знак, літера, цифра, слово, рядок у посвідченні (або певне місцерозташування) [12, с. 98].

Висновки. Проведення такої слідчої (розшукової) дії як огляд документів під час розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту та використання сприяє отриманню доказової інформації у кримінальному провадженні за ст. 358 КК України вже на початку досудового розслідування у формі дізнання. Правовими підставами огляду, вилучення уповноваженими особами (поліцейськими патрульної поліції, дізнавачами, слідчими) посвідчення водія з ознаками підроблення, підготовки та надання довідок і висновків спеціалістами щодо ознак підроблення водійського документа є статті 214, 237, глава 25 «Особливості досудового розслідування кримінальних проступків» КПК України. Огляд документів як складова частина огляду місця події у випадку виявлення ознак підроблення водійського посвідчення може проводитися до внесення відомостей про кримінальний проступок до ЄРДР. У всіх ситуаціях, пов'язаних з виявленням ознак підроблення посвідчення водія, викликається СОГ для належного документального оформлення події і процесу вилучення документа. Залучення до проведення огляду документів осіб, які мають спеціальні знання, забезпечує правильне документування криміналістично значущих ознак кримінального проступку у процесуальних документах, що при подальшому призначенні судових експертиз уможливить швидке, об'єктивне дослідження відповідних об'єктів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування за період 2022-2023 років : статистика Офісу Генерального прокурора. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovo-gozsliduvannya-2>. (дата звернення: 24.03.2024).
2. Про затвердження Положення про порядок видачі посвідчень водія та допуску громадян до керування транспортними засобами : постановка Кабінету Міністрів України від 8 трав. 1993 р. № 340. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/340-93-%D0%BF#Text> (дата звернення: 24.03.2024).
3. Зразки українських посвідчень водія / Головний сервісний центр МВС: офіційний сайт. URL: <https://hsc.gov.ua/index/postlugi/vidacha-posvidchennya-vodiya/zrazki-ukrayinskih-posvidchen-vodiya/> (дата звернення: 24.03.2024).
4. На одне і теж посвідчення водія двічі має звернути увагу поліція Кривого Рогу. URL: <https://kyiv.hsc.gov.ua/2023/07/31/na-odne-i-tezh-posvidchennya-vodiya-dvichi-maye-zvernuti-uvagu-politsiya-krivogo-rogu/> (дата звернення: 24.03.2024)
5. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>. (дата звернення: 24.03.2024).
6. Смаль І.В. Методика розслідування підроблення проїзних квитків : дис. ... канд. юрид. Наук : 12.00.09. Донецьк, 2007. 267 с.
7. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : наказ МВС України від 7 лип. 2917 р. № 575. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17#Text> (дата звернення: 24.03.2024).
8. Томин С.В., Лишак О.А. До питання про роль інспектора-криміналіста у дослідженні слідів та об'єктів на місці події. *Актуальні питання судової експертології, криміналістики та кримінального процесу*: матеріали V міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 21 грудня 2023 р.) / за заг. ред. Н.В. Нестор. Київ : КНДІСЕ, 2023. С. 466–470.
9. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень : Закон України від 22 листоп. 2018 р. № 2617-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19#Text>. (дата звернення: 24.03.2024).
10. Криміналістика: криміналістична техніка : навч. посіб. / Р.Л. Степанюк, В.О. Гусева, В.В. Кікінчук та ін. ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2023. 388 с.
11. Криміналістична техніка. Книга друга (частина II) : навч. посіб. Київ : КИЙ, 2011. 352 с.
12. Експертизи у судовій практиці : наук.-практ. посіб. / за заг. ред. В.Г. Гончаренка ; 2-ге вид., перероб. і допов. Київ : Юрінком Інтер, 2010. 400 с.